

Autors: Armands Kalniņš, "Kultūrzīmes", AS "Latvijas Mediji"

2023. gada 15. novembrī

Režisora Matīsa Kažas Nacionālajā teātrī iestudētā izrāde "Maigā vara" ir viņa pārlicinoša debija teātra režijā, tāda, ko var dēvēt par viņa profesionālā brieduma gadu sākumu.

Matīss Kaža vairāk zināms kā kinorežisors, viņa līdzšinējās filmas raksturoja formas meklējumi, to stāsti bija saistoši, tādi, kuros ir skaidri formulēti problēmjautājumi un uz tiem ir iespējamās nepārprotamas par/pret atbildes. Jaundarbs iekļaujas sarežģītākā vidē, kurā patiesības var tikt apšaubītas. Tēlaini raksturojot tā jautājumu loku, baltais/melnais it kā apslēpis gan asinsarkano, gan kara ierakumu brūno zemi, gan pavasarī uzplaukušu lapu zaļās cerības. Šādu "tumši balto" vai "gaiši melno" ne vienmēr izdodas pamanīt un adekvāti novērtēt.

Iespējams, šādu ideju ziņā vērienīgu, sarežģītu un profesionāli pamatīgu uzrāvienu sekmēja kopumā nepelnītā/nekorektā kritika par filmu "Neona pavasaris", kas portretēja jaunas meitenes pieaugšanas stāstu. Droši vien daudzi atcerēsies, ka filmai, režisoram un īpaši tās galvenās lomas tēlotājai Marijai Luīzei Meļķei neganti uzbruka pēc aktrises runas "Lielā Kristapa" balvu pasniegšanas ceremonijā. Viņa uz laiku atsacījās pieņemt apbalvojumu par labāko galveno sieviešu lomu līdz Dzīvesbiedru likuma pieņemšanai. Sakritīgi, ka pirmizrādes dienā Saeima atbalstīja partnerības tiesiskā statusa izveidi, kas ir daļa no iepriekš daudzreiz noraidīto normatīvo aktu jautājumu loka. Nevērtēju to, kā būtu vispareizāk izteikt savu viedokli.

Pieklājīgu protestu, visticamāk, ignorēs, bet radikālākas izpausmes, piemēram, klaigāšana pie Saeimas (ne vienmēr saprotot to, kas tiek apspriests) vai mākslas darbu bojāšana muzejos parasti kavē iecerēto mērķu sasniegšanu, noskaņojot pret tām idejām, kas tiek aizstāvētas. Nevarētu strikti apgalvot, ka notikumiem pēc "Lielā Kristapa" ceremonijas – asām, pazemojošām reakcijām – būtu tieša ietekme uz izrādes saturu,

tomēr šķiet, ka piedzīvotais autoriem ļauj cilvēku un sabiedrības grupu varas attiecību problemātiku pacelt augstākā un aktuālākā vispārinājuma pakāpē.

Izrāde rosina uzdot vairākus sabiedriski nozīmīgus jautājumus. Vai iespējama cieņpilna diskusija par būtiskiem diskutabliem jautājumiem? Jeb mūsdienu pasaulē jebkurš šāds labas gribas diktēts mēģinājums pārvēršas nepanesamā naida postā? Vai visi zaudēsim, asi cīnoties, un vai laikus sapratīsim riskus? Vai jebkuri līdzekļi ir labi, "ja mērķis ir cēls"? Kā panākt kaut nelielu atvērtību citiem uzskatiem?

Izrādes autori nesabiezina notikumus, drīzāk tie raksturojami kā samērā maigi, taču postoši. Elzas Martas Ružas un Matīsa Kažas luga pievēršas Latvijā, iespējams, mazāk zināmai starptautisku teātra festivālu praksei. Šādiem pasākumiem vajadzīgi sponsori un producenti, un, lūk, izrādē tāds ir – Egona Dombrovska smeķīgais (cik labi, ka aktieris īstajā laikā nonāca Nacionālajā!) Stens Nešs, "bijušais krievs", kura tautības slēpšanas saknes pavīd pasenā pazemojumā (varbūt viņš PSRS sabrukuma laikā emigrējis "slepenā misijā"?).

Nu rietumnieku "Stasis" ir aklimatizējies un pielāgojies, šķiet tāds pats kā citi, tomēr ne pilnībā "īsts" savā būtībā. Viņa nauda ir tīra vai vismaz attīrīta (nereti nav viegli konstatēt naudas sākotnējo izcelsmi). Vislabāk tā izmantojama cēlu projektu atbalstam ("visu mākslai!"), maigi un nesavtīgi. Jo mākslas (vai naudas) "vara lielu dara"! Te jāatceras zināma sakritība ar Kirila Serebreņņikova filmas "Čaikovska sieva" pirmizrādi Kanneru kinofestivālā, tā preses konferencē režisors aicināja atcelt sankcijas Krievijas miljardierim Romanam Abramovičam, jo viņš esot daudz palīdzējis mākslai (izrāde, par laimi, neseko šī gadījuma finesēm).

Laba Stena cīņubiedre ir Ināras Sluckas lietišķā funkcionāre – festivāla direktore Reičela Dorsa, "pilnīgi vietējā", kura labi zina to, kas kā "izskatās", kas jādara, lai viss būtu sekmīgi. Abi ilgstoši saprastos, ja ne politiskie satricinājumi, šoreiz tā ir Ukraina, kura ne pārāk aktīvi jāatbalsta, jo tā tagad viņzemē pieņemts. Ar pareizu saukli taču pietiek!

Producents Stens ir izpalīdzīgs, rūpējas par drauga dēlu, no Krievijas emigrējušo talantīgo režisoru, kurš ārējās pielāgošanās ziņā gājis vēl tālāk, pieņemot izaicinošo pseidonīmu – Kristofers Mārlovs. Šajā lomā daudzveidīgs, plosīgs ir Matīss Budovskis. Jāatzīmē, ka angļu dramaturgs Mārlovs bija nozīmīgs Šekspīra laikos, turklāt – trakulis un gejs. Asprātīgi, ka mūsdienu Mārlovs iestudē viņdienu Mārlova lugu par turku/mongoļu iekarotāju Tamerlānu/Timuru ("Tamburlaine the Great"), kurš festivāla izrādes nolūkos varētu mēģināt iekarot ne Persiju, bet, ja vajadzīgs aktuālais, tad, piemēram, Krieviju? Viņu pat varētu pārdēvēt par Putinu! Pēc ukraiņu aktīvistu protestiem kaut kas ir jādara, bet ko tieši "bez lielām sāpēm" var paveikt? Viegli labojumi izrādes iecerē vai "pareizi" politiskie akcenti nelīdz, jo protestu mērķis ir režisora tautība, saistība ar Krieviju.

Šādi nonākam pie galvenā: ko darīt, ja cilvēkus (viņu tautību, izcelmi, orientāciju u. tml.) uzskata par nepieņemamiem, kaut viņu darbs var būt labs un būtu vajadzīgs? Nelīdzēs identitātes maiņa, taisnošanās, pat labi veikumi, jo "vaina ir tevī" – piederībā. Līdzīgu gadījumu ir arvien vairāk, turklāt formāli pareizas nostādnes kļūst kļūmīgas vismaz dažās to izpausmēs, bet "taisnīgi" protesti mēdz pāraugt visapverošā naidā un vardarbībā, zaudējot idejisko fokusu, tā diskreditējot to.

Zīmīga un trāpīga ir topošās izrādes neveiksmīgā mēģinājuma aina, kurā režisora prasības (vispārināt ļauno?) nesaskan ar spējīgā, populārā aktiera Andrē (Mārlova mīļākā) veikumu. Šajā "seriālu zvaigznes" lomā izteiksmīgs ir Kaspars Aniņš. Pamazām abu attiecības pārtrūkst, Mārlovs grimst depresijā, bet Andrē nespēj riskēt ar turpmākā darba iespējām, jo, kā rāda pieredze, tik viegli nogrimt aizmirstībā.

Cita veida uzskatu/darbības evolūciju piedzīvo Marijas Luīzes Meļķes Asistente Tīna. Sākotnēji viņai ir vajadzīgs darbs, Tīna cenšas, un piedāvātie risinājumi pat izdodas. Tomēr festivāla izrādes "komandas" krīzes soli pa solim noved pie emocionālās un "netrāpīgas" (tiešā nozīmē) fiziskās vardarbības apjausmas, kuru sākotnēji viņa varēja

pieciest. Viņas lūzuma punkts var pat šķist nebūtisks, citiem nesaprotams. Tīnas stāsts ir cerīgāks, lai gan, kļūstot nelojāla, viņa zaudē darbu, sagādā nepatīkšanas brālim, bet saglabā personisko izturētspēju.

Izrādē sekmīgi debitē divi Latvijas Kultūras akadēmijas studenti. Rūdolfs Sprukulis kolorīti tēlo Tīnas mazo, blēdīgo brāli (arī poļu emigrants ir kļuvis par Rietumos ierastāko Ārčiju), kuru māsa nevilšus iegāž. Savukārt Agate Marija Bukša ataino ukraiņu aktīvisti Natalku. Viņa ir ieinteresēta protestā līdz brīdim, kad "krievu projekts" ir izgāzts. Taču arī viņu var saprast, jo šajā informācijas karā noteikti seko citas "maigās varas" aktivitātes.

Video izmantojums jau vairākās izrādēs ir bijis sekmīgs (ne tikai suminātajā "Rotkho" Dailes teātrī, bet līdz šim visiespaidīgāk – Elīnas Matvejevas video izrādē "Dāmas" "Teātrī TT", kas norisinājās īstā dzīvoklī). Arī šajā iestudējumā tas būtiski nepieciešams. Scenogrāfija ir vērienīga, lakoniski iezīmējot konkrētu vidi. Tiesa, ekrāni abās malās nav ērti uzlūkojami. Taču pie tā, ka regulāri un strauji jānodarbina kakla muskuļi, grozot galvu šurpu turpu, žigli pierod. Inscenējums lieliski iederētos lielākā, piemēram, vēl neesošajā, bet, cerams, piebūvējamajā Nacionālā teātra nākotnes zālē, jānovēl izrādei to sagaidīt un pārcelties uz atbilstoša mēroga telpu.

Kāds varētu būt ieguvums pēc izrādes noskatīšanās? Iespējams – asu notikumu cilvēciskie aspekti? Režisora "radošā krīze", nespējot pakļauties prasībām, rada personisko krīzi, no kuras pagaidām nav saskatāma izeja. Vai mākslinieks spētu radīt labu darbu, pakļaujoties ārējam spiedienam (jo "sabiedrība" zina labāk)? Ne tikai brutālā militārā/politiskā vara iznīcina, bet arī šajā izrādē atainotā nepanesamā maigā vara izposta, turklāt pat tos, kuri cenšas godprātīgi veikt savu darbu. Tomēr kāds pavasarīgāks cerību stars pavīd. Tīnas publiskās atklāsmes par piedzīvoto arī ir sava veida "maigās varas" izpausmes. Pret maiguma postu ar tiešumu un atklātību?